

Csunderlik Péter

„A HETEDIK TE MAGAD LÉGY”

Romsics Ignác: *Clio bővületében – Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 628 oldal

Van új magyar historiográfiai szintézis. És a hazai historiográfia elmúlt húszéves reprezentáltságát ismerve ez a kijelentés már önmagában felkiáltás-érvényű.

Csak remélni tudjuk, hogy mivel egy sztártörténészünk jegyezte, akinek a neve itthon már-már Coca Cola értékű brand, eztán a szélesebb közvéleményben is nagyobb respektet kap a magyar történetírás története. Ennek helyzetéről mindent elmond, hogy a forgalomban lévő, polcra leemelhető (vagyis a hétköznapi használhatóság-kézikönyvség minimális kritériumát teljesítő¹) historiográfiai összefoglalásaink közé mindössze Lederer Emmának az ideológiai death-meccs jegyében született 1969-es rövid történetét² és Gunst Péter 1995-ös szintézisét³ sorolhatjuk. Ezek közül Lederer Emmáé az izgalmasabb, aki torzságukban is érzékletes portrékat rajzolt a magyar polgári történetírás jeleseiről. Romsics Ignác munkája nemcsak terjedelmében, de színvonalában is mindkettőt felülmúlja – persze elsődlegesen Gunstéhoz kell mérni.

A felülírni szándékozott közvetlen előd, Gunst a legfőbb bírálatot azért kapta, mert összefoglalásában már-már felfoghatatlanul csak egyharmadrészt foglalkozik a tudományos történetírással, kétharmadrészt annak előzményeivel. Ezzel szemben Romsics munkája az arányosságával tüntet. Helyén kezeli a 19. század előtti előzményeket, és egy bevezető áttekintésben letudja azok ismertetését a reneszánsztól a felvilágosodásig, reformkorig, hogy a szintézis érdemi, 19–20. századi részéhez érkezzünk. Az immáron szekularizált és egyre inkább forráskritikai szabályokat érvényesítő tudományos történetírás áttekintéséhez, ami „a nyugat-európaival azonos úton haladt, ám jelentős fáziskéséssel” (30).

Romsics a tőle megszokott igényességgel, adatgazdagsággal és lényeglátással gördülékenyen adja elő a magyar történetírás történetét egész a rendszerváltásig. Fő szempontjai a professzionalizáció és az intézményesülés, majd a polgári tudomány 1947/49-es szétzúzása és a sötét ötvenes évek után az újjáépítés és a reprofesszionalizálás. Romsics szemléletét jelzi, hogy könyvében alapvető különbségtétel a „céhes” és a „nem céhes”, ugyanakkor nem tisztázza, pontosan mit ért ez alatt.⁴ Hiszen például Mályusz Elemér

¹ És ennek Várdy Béla többnyire csak raktárokból kikérhető, angol nyelvű összefoglalása nem felel meg: Steven Bela VARDY: *Modern Hungarian Historiography*, East European Quarterly, Boulder, 1976.

² LEDERER Emma: *A magyar polgári történetírás rövid története*, Kossuth, Budapest, 1969.

³ GUNST Péter: *A magyar történetírás története*, Csokonai, Debrecen, 1995.

⁴ Ráadásul többször anakronisztikusnak érzem. Például a Virág Benedek – akivel lényegében bevezető áttekintését zárja – *Magyar századok* című összefoglalásáról adott verdiktben: „önálló forráskutatást nem végzett”,

céhesnek tekinthető, ugyanakkor úgy gyűlölte az egészet, ahogy van.⁵ Ezzel pedig máris egy problémához érkeztünk. A kézikönyv olvasásakor hatot azonosítottam, melyeket a továbbiakban kibontok. (Kubrick szerint hat jelenetből már kijön egy film. Persze ő nem historiográfus.) Hangsúlyozom, hogy minden további észrevételem a dicséret és az örvendő kontextusában értelmezendő.

I.

Az új historiográfiai szintézis fő újdonságának az tűnhet, hogy Romsics nem csupán hazai historiográfiát írt, hanem megpróbálja szinkronizálni a magyarországi és az egyetemes történetírást. Ez valóban újítás, ugyanis bár Lederer Emma is külön fejezetekben foglalta össze, tekintette át röviden „a nyugat-európai történettudomány fejlődését 1917/1945-ig”, az alig összehasonlítható mind terjedelmében, mind frissességében Romsics egyetemes történeti szinopsziséval. A mostani munka szabatosan ismerteti a 19–20. századi nemzetközi trendeket, irányzatokat és eredményeket,⁶ melyekhez képest a magyar történetírás szükségszerűen meghatározódik és értékelődik.

Romsics tömören exponál olykor akár egész világtörténelmi koncepciókat (például Spengler, Toynbee, Rostow), és többek közt érthetően foglalja össze a strukturalizmust és a posztmodern is, bár Barthes nekem hiányzik, ahogy Gadamer és a komplett hermeneutika is. Hayden White pedig módszerét és felfogását tekintve inkább modernista-formalista, és csak egy optikai csalódás, hogy általában a posztmodernhez kötik. Bár Romsics nem foglal állást a posztmodernnel szemben, krédója egyértelmű, hiszen áttekintését a posztmodern és az „új történetírás” kritikusainak nézeteivel zárja. Ezek közül kétségkívül a legszórakoztatóbb a konzervatív Sir Geoffrey Elton ítélete a feminista Joan Wallach Scott „dekonstrukciós marxizmusáról”: „olyan, mint az erős vodka és az LSD keveréke” (241). És vajon ezt honnan tudta a jó öreg Sir Geoffrey?

Persze hiába szabatos, Romsics is megejt olykor egy-egy véleményes verdiktet: Ortega y Gasset munkássága szerinte „szórakoztató és gondolatébresztő”, de „a szaktörténész számára hasznavehetetlen” (205). Ez az erős kijelentés, már-már a hübrisz kate-

„formailag a római történetírás annalsztikus szerkesztésmódját követte”, „ebbe az elavult keretbe”, „többnyire szabad fordításban és kommentárokat fűzve hozzájuk”, „bár a műhöz lapalji jegyzetek is tartoznak”, „szakszerű »céhes« történetírói szintézisnek a *Magyar századok* mindezek miatt nem tekinthető” (44). A legáltalább felszázaddal az ún. céhesedés előtt Virág valóban nem érvényesíthette annak követelményeit. Hozzáteszem, míg ide eljutottunk, Romsics egyszer sem definiálta, mit ért „szakszerű”-n.

⁵ Lásd MÁLYUSZ Elemér: *A magyar történettudomány*, Bolyai Akadémia, Budapest, [1942].

⁶ Csak egyetlen konkrét tévedéssel találkoztam, Theodor Mommsen bemutatásánál: „a történetírók közül napjainkig egyedüliként 1902-ben irodalmi Nobel-díjban részesítették” (70). Nem egyedüli, mert Churchill is történetíróként kapott irodalmi Nobel-díjat 1953-ban „mesteri történeti és életrajzi műveiért”, hogy az indoklást idézzem. Persze lehet, hogy az elhagyás tudatos, mert Romsics kizárja a politikus Churchillt a tudós szaktörténészek klubjából. Romsics tudományosság-kritériumának és szaktörténész-követelményének némi dekonstrukcióját az 5. pontban végzem el.

góriája. De még ha Romsicsnak igaza is lenne (szerintem nincs: a szövegeket a törté-
nész beszélgeti, a felelősség legalább 50 százalékban az utóbbié, mit hoz ki belőlük),
akkor is problémás, hogy a szórakoztatást és a gondolatébresztést implicite elhatárolja a
szaktörténeztől. És ezzel – akaratlanul is – csak erősíti a negatív sztereotípiát.

De ennél „fájóbb”, hogy nem bontakozik ki dinamika a nemzetközi és a hazai törté-
netírás között, hanem Romsics két külön elbeszélést vezet el egymás mellett a maguk
hangsávján. Nincs dialógus (már amennyire egy ennyire alá-fölrendelt viszonyban
elképzelhető ez), nem lépi át a záróvonalat. Igaz, tehetjük hozzá, Romsics ezt nem is
szándékolta: kötetében bevallottan csak a magyar történetírás háttéréül szolgálnak a már
említett nyugati eredmények, de nem reflektál rájuk. Pedig hogy a helyi értékén kezel-
jük, minimális pluszbefektetéssel jelezni lehetett volna, hogy a magyar intézményesülés
(például tanszékek létrejötte) mennyire illeszkedik a nemzetközi trendekbe. Vagy pél-
dával hogy a 19. század utolsó harmadának hazai történetírása színvonalában mennyire
állt az európai standardon, tételesen összemérve. Mert ugyan a magyar történészek idő-
ben gyorsan lekövezték a nyugati fejleményeket (a Századok második európai szakfolyó-
iratként indult el 1867-ben, nem sokkal a német után, megelőzve a franciát vagy az
angolt), ugyanakkor kérdéses, milyen minőségben; de Romsics nem végzi el az össze-
vetést.

És ha olykor egy-egy bekezdésre találkozik a két történet, és első olvasásra választ is
kapunk az előbb felvetettekre, mégis maradnak kérdések. Egy példa: „A két tudomány-
egyetem történeti tanszékei, az Akadémia történeti osztálya, a Magyar Történelmi Tár-
sulat és a Magyar Országos Levéltár döntő mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy a 19.
század utolsó harmadában a magyar történetírás professzionalizálódott, és elérte, sőt talán
meg is haladta az európai színvonalat” (125 – kiemelés: Cs. P.). Romsics európai színvonalról
ír, amit „talán meg is halad”, rögzíti, de nem bizonyítja, azt sem, hogy mely frontokon,
milyen tekintetben (lásd az előbbi Századok-problematikát). Mivel nem határozza meg
az „európai színvonalat”, sem azelőtt, sem azután, kénytelen vagyok ezt olvasóként
magam elvégezni, és a mintaadó német, francia vagy angol történetírásnak megfeleltet-
ni. De azokat nyilvánvalóan nem haladja meg, hiszen a magyar történetírás mindvégig
követő maradt, ma is az. Egyébként azt hiszem, az „utolérés” (vagy éppen leszakadás,
mint 1945 után) messze a legjobb szövegszervező szempont egy közép-kelet-európai
történetírás-történet elbeszélésére.

II.

Gunst Péter munkájának épp ez a fogyatéksága, hogy nincs felfűzve egy nagyelbeszé-
lésre és annak ide-odaágazó történeteire, egy fenyőfa-narratívára, ami eljut valahova.
Márpedig narratív pszichológiai alapvetés, hogy alapvetően történetekből értünk meg
legjobban bármilyen anyagot, hiszen gyerekkorunktól fogva a mesékre vagyunk kondi-

cionálva, a kis színesekre. Gunst könyve zörög, mint egy száraz toboz (hogy maradjunk a fenyőnél), ellenben Romsics historiográfiája határozottan élő, izgalmas. Mert bár a hazai és a nemzetközi történetírás között nincs feszültség Romsics szintézisében, de önmagában („sztorin belül”) a magyar történetírás történetének elbeszélésben a konfliktusközpontúságra épít, és ez kézikönyvének nagy előnye. Elméleteket, módszereket ütköztet, vagy legalábbis állít párhuzamba, és ebben a kontrasztban jobban kirajzolódnak a különbségek, élesebbé válnak a magyar történészek és munkásságuk körvonalai, mint például a két 19. századi klasszikus, Szalay László és Horváth Mihály országtörténeteinek összehasonlításánál.

Szóval diszkurzív historiográfia Romsicsé, gazdag szövegillusztrációval, ellentétben az inkább monadikus portrékkal kimerevített képeket adó Gunst Péter munkájával, amely szinte megtanulhatatlan, mert a művekből alig érzékeltet valamit. (Jegyezzük meg, hogy az egykori Domanovszky-tanítvány Lederer Emma polemizáló munkája szintén expresszív.)

Romsics rámutat és végigvezeti ujját a magyar történetíráson belül húzódó hagyományos törésvonalakon és súrlódási felületeken, mint amilyen a kuruc–labanc, függetlenségi–aulikus, protestáns–katolikus, köznemesi–arisztokratikus,⁷ és remekül exponálja, főleg a 19. század végi pozitívizmusviták vagy a „szellemtörténet vs. népiségtörténet” bemutatásánál a módszertani–megközelítésbeli nézeteltéréseket, egymásnak feszüléseket, amiktől a magyar történetírás története „mozog”, és a *Clio bűvöletében* visszaadja ezt a tektonikát.

Élményszerűen, izgalmasan jeleníti meg az egymást követő hazai történészvitákat, melyekben időről időre „sűrítve jelentkeznek történetírásunk problémái”, és melyekre lényegében felfűzhető a magyar történetírás története. Ilyen például, még az intézményesülés előtt, az 1850-es években az Ipoly–Csengery vita az 1854-es *Magyar mythológiáról*. Később a Thaly–Lánczy, az Anonymus-kérdésből zsidózásba forduló Pauler–Marczali vita, majd jön „a Marczali Henrik szakmai hitelét kikezdő rágalomhadjárat, az Acsády Ignác történelmi materialista és antiklerikális és antiklerikális szemlélete ellen fellépő konzervatív–katolikus kritika, az Erdélyi László és Tagányi Károly közötti vita a középkori magyar történelem néhány kérdéséről, és végül a Szebfű Gyula Rákóczi deheroizáló 1913-as könyve körüli vita” (268). És még idézzük föl persze a Szebfű–Mályusz disputát az 1930-as, vagy a kora Kádár-rendszer történeti-ideológiai legitimitációjában stratégiai szerepet játszó, a Révai-féle népfrontos, füg-

⁷ Mind a katolikus, mind a protestáns irányt látszólag elsöpörte a marxista történettudomány 1948/49-es „honfoglalása”, ugyanakkor a marxista mainstream mellett „bűvópatakként” egészen az 1990-es évekig kimutatható az arisztokrata–katolikus és köznemesi–protestáns szemlélet. Jeles képviselőik voltak a már említett Szebfű-tanítvány Kosáry vagy a Mályusz-tanítvány H. Balázs Éva. A szemléletkülönbségekből adódó interpretációs eltéréseket jól visszaadja a „magyar liberalizmus” kérdésére fókuszálva MISKOLCZY Ambrus: *Egy történészvita anatómiája. 1790–1830/1848: folytonosság vagy megszakítottság? (avagy „Mit üzent Kossuth Lajos?”)*, Aetas 2005/1–2., 160–212. Romsics könyvében ehhez érdekes adalék Kosáry Domokos és Szabad György konfliktusának megidézése Kosáry 1990-es akadémiai elnökké választásakor (482).

getlenségi harcos⁸ történeti kánont definitív osztályharcosra leváltó úgynevezett Molnár Erik-vitát az 1960-as években, mint a két legtöbbször elemzett historiográfiai klasszikusunkat.

Összefoglalva – és egyben bevezetve egy újabb észrevételemet –: Romsics remekül érzékelteti a magyar történettudomány belső dinamikáját, ám az egyes történészek életművén belüli mozgásokat, elmozdulásokat sokszor nem. Példámat Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar történetéből* veszem (amelyben a Hóman jegyezte kötetek 1440–1457 közötti lezárását Bartoniek Emma írta, mint azóta kiderült,⁹ Romsics ezt elfelejti említeni, pedig rávilágít azon gyakorlatra, hogy a mesterek előszeretettel íratják munkáikat tanítványaikkal). Ha jobban belemerülünk, ki kell emelni, hogy a *Magyar történetben* az egykor „Rákóczi-gyalázó” Szekfű, ellentétben a korábbi Rákóczi-képeivel, Rákóczit már Széchenyihez hasonló konzervatív reformerré stilizálja, és párhuzamot von sorsuk között, míg két évtizeddel korábbi botránykönyvében Rákóczi alakja még Kossuthal volt analóg. De hol van már *A száműzött Rákóczi* kaszinózó, impotens Rákóczi? Ám Romsics nem jelzi a szekfűi értékelés a 180 fokos változását, pedig erre elég lett volna egy félmondat. Ehelyett az szerepel, hogy „eddigi munkássága ismeretében nem meglepő” (303). Mielőtt megjegyzésem marginális akadékoskodásnak tűnne, hozzáteszem, hogy az egyik legjelentősebb magyar történész legtöbbször olvasott szövegeiről beszélek. Azt hiszem, egy életművön belül, az egymást követő munkákból fókuszpontul kiválasztott értékelések (például Szekfűnél Rákóczié) akárcsak slágvortszerű összevetése mindennél jobban érzékelteti egy életmű mozgását. Sokszor hiányoltam ezt Romsics munkájában, bár nem győzöm hangsúlyozni, mekkora az előrelépés Gunst Péter munkájához képest mozgástanilag.

III.

Romsics Ignác művének nagy értéke, hogy kibővíti a historiográfiai kánont, újabb és újabb szereplőket emel be és mutat be egészen részletesen, különösen a dualizmus korában (például a korát megelőző, Droysen elméleti alapvetéseiből kiinduló, relativista Lánczy Gyulát), ahol egyébként a kor történetírásáról több maradandó tanulmányt,

⁸ Romsics ezt a Révai kijelölte irányt a „nemzeti kommunista” terminussal jelöli: „Az ily módon konstruált új történetpolitikai szemléletet nemzeti kommunista múltszemléletnek nevezzük” (357). Jómagam minden fórumon, amikor ezt a „nemzeti kommunista” terminust hallok, nacionalizáló kommunistára helyesbíttem, hiszen a nemzeti retorika a Rákosi-rendszerben csak modor, más volt. (És ezzel fogalmilag elkülönítem a Nagy Imre-féle nemzeti kommunista vonaltól.) A nemzeti helyett mindenképpen egy olyan jelzöt választanék, amely a mimikri-jellegét hangsúlyozza, ahogy például a marxista helyett is a marxizáló lenne az igazabb megjelölés az államszocialista Magyarország intézményesített (párt)történetírására.

⁹ Erre először Ujváry Gábor hívta fel a figyelmet: UJVÁRY GÁBOR: *A végtelenben újra találkoznak. Szekfű Gyula és Hóman Bálint párhuzamos, majd elváló életpályája = Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban*, szerk. Paksa Rudolf, Argumentum – Eötvös József Collegium, Budapest, 2007, 55 (átdolgozva lásd azonos címmel Uő.: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*, Ráció, Budapest, 2010, 390).

monográfiát író Gunst Péterhez képest¹⁰ nyilvánvaló hátrányból indult. A két világháború közötti magyar történetírást a kor kutatójaként szinte magától értetődően érti és érzi, az 1945 utáni magyar történetírásról pedig elsőként ad áttekintést. Monumentális munka Romsicsé, 500 névvel és 5000 címmel, mégis előfordulnak igazolatlan hiányzók, akik mindenképp helyet érdemelnének. Hozzá kell tenni, hogy a kihagyások eseti jellegűek, nem lehet koncepciót mögéjük látni. Két jelentékeny, igaz, nem céhes távollevőt emelek ki.

Asztalos Miklós hiánya „fájó” (akit a soványabb Gunst-könyv említ), különösen annak tükrében, hogy éppen Romsics Ignác fia, Romsics Gergely volt az, aki a völksich-gondolat transfertörténetével foglalkozó munkájában bemutatta Asztalost. Mégpedig mint „az első tudatosan népiségtörténeti megközelítéssel megírt” szintézis ideológiatörténetileg jelentős szerzőjét, a népiségtörténet egyik hazai úttörőjét.¹¹ Nem elfeledett történésről lenne szó, hiszen Asztalos fontosabb műveit a kétezres évek elején sorra kiadták.¹²

Megmagyarázhatatlan Grünwald Béla figyelmen kívül hagyása, aki még említés szintjén sem szerepel (csak Iványi-Grünwaldba csomagolva). Noha Málnási Ödön, a „szélsőjobboldali szociálforradalmár” egész alfejezetet kap (az alternatív történetpolitikai gondolkodók beemelése is horizonttágító historiográfiai nővum,¹³ bár közülük Bajcsy-Zsilinszky Endre hullott ki), akit korabeli recenzensei az 1933-as *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora* alapján Grünwald Béla és a Huszadik Század történetírói inkarnációjának tartottak. Ezt nem említi Romsics Ignác, pedig érdekes adalék a fordulatot történészpályához, ami jól példázza John Lukacs kedvenc mondását, miszerint „Isten görbe vonalakkal ír egyenest”. Egyébiránt Grünwald önmagán túl még a magyar pszichohistoria bemutatásában is helyet kaphatott volna, hiszen Lackó Mihály róla írta a magyar pszichotörténetírás alapművét.¹⁴ Igaz, a fiatalon elhunyt Lackó 1948-ban született, gondolom, csak ezért maradt ki, Romsics ugyanis az 1945 után született történészek munkásságát nem taglalja.

Hogy miért, arra legitim magyarázat a szerzőé, miszerint csak lezárt életműveket kíván minősíteni. A kérdés másik, szatirikusabb megközelítése természetesen az lenne, hogy Romsics bizonyára a pályatársakkal való összeütközést kerüli, nem kíván senkit megsérteni. Ám ha elolvassuk a magyar történetírás 1945 utáni fejleményeit bemutató

¹⁰ GUNST Péter: *Acsády Ignác történetírása*, Akadémiai, Budapest, 1961; Uő.: *Marczali Henrik*, Akadémiai, Budapest, 1983.

¹¹ ROMSICS Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban*, Új Mandátum, Budapest, 2010, 305–311.

¹² Például ASZTALOS Miklós: *A korszerű nemzeti eszme – A nemzetiségek története Magyarországon*, Attraktor, Mária-besnyő-Gödöllő, 2004; Uő.: *II. Rákóczi Ferenc és kora*, Attraktor, Budapest, 2000. Utóbbihoz tartozik, hogy Asztalos volt a forgatókönyvírója a kortörténetileg jelentős 1943-as *Rákóczi nótája* című filmnek, amely a II. világháborúban egyre inkább németek ellen fordulás/hangolás közönségfilmes lenyomata.

¹³ Noha a szélsőséges történészek kiemelt elemzése, aminek én örülök, némileg idegen az összefoglalás egészének professzionalizációra és intézményesülésre felfűzött koncepciójától.

¹⁴ LACKÓ Mihály: *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei*, Magvető, Budapest, 1986.

egy passzusokat, különösen a polgári történetírás intézményei szétverésének leírását és a hatalomátvevő pártos történetírás bemutatását (a korszak elbeszélésének tragikus hőse Kosáry Domokos, aki emblematisz sűrítéssel válik a polgári történetírás értékeinek hordozójává, és ilyenformán tesz szert önmagán túlmutató jelentésre), nem állíthatjuk, hogy Romsics túlságosan aggodalmaskodó vagy visszafogott lenne. Olykor valószínűleg kiszakad a maga szabatoságából, szinte indulatos kijelentést tesz. Például a Századok 1953. november 21-i szerkesztőségi ülését felidézve, amikor „Pach Zsigmond Pál és Hanák Péter” „mindketten a koszos mundér nem létező becsületét védtek – elsősorban Kosáry ellen” (395). Azt hiszem, a „koszos mundér” vagy a „nem létező becsület” használata minimum véleményes egy historiográfiai kézikönyvben (Romsicstól is idegen). Még akkor is, ha épp ez a korszaka a magyar történetírásnak, amikor talán legkönnyebben lehet körberajzolni a jó fiúk – rossz fiúk halmazait. Hovatovább az erős fogalmazás jó eséllyel elnyeri az olvasó szimpátiáját.

De utalnék még egy kérdéses eljárásra: mikor Romsics a Benda Kálmán és Kosáry Domokos elleni 1949-es támadásokat részletezi, arról ír, hogy nevezetteket Vigh Károly, Pach Zsigmond Pál, Hanák Péter és Spira György (utóbbiak az „ifjútörökök”) „többször feljelentették az állambiztonsági szerveknél”. Továbbá „Hanák Péter közreműködésével az ÁVO emberei 1949. június 11-én éjszaka a »célszemélyek« hivatali íróasztalait is feltörték” (374). A hivatkozás ezúttal is elmarad, mint minden esetben, amikor Romsics nem szó szerinti idézetet közöl, de ez esetben problémásnak érzem. Mert teszem azt, Thaly Kálmán értékelésénél elfogadom, hogy a szerző csak a kötet végén utal felhasznált irodalomként R. Várkonyi Ágnes életrajzára,¹⁵ ahogy ez kézikönyveknél megszokott. De ez esetben, feljelentéseknél és betöréseknél én tételes bizonyítékot, utánakereshetőséget szeretnék látni, tüstént a lap alján. Mert ezek súlyos állítások. (Függetlenül attól, hogy Hanák önéletrajzát¹⁶ olvasva nem kételkedem az igazukban.)

Végül, hogy egy ellenpéldát hozzak, olyan is előfordul, hogy a narrátor egyszerűen elhallgat, mint „a marxista csoporthoz közeledő és más tekintetben is alkalmazkodni igyekvő” Mérei Gyula bemutatásakor. Milyen más tekintetben? „Mondja vagy ne mondja.” Ezt csak akkor tudom értékelni, ha némi pedagógiai célzatosságot, az érdeklődés felkeltésének szándékát vélelmezem, melyből kiindulva az olvasó utánanézi Méreinek.

Itt kell megemlíteni, hogy a kötet végén kislexikon található, amelyben Romsics huszonegy „kutatói munkássága és iskolateremtő tevékenysége, illetve politikai befolyása és pozíciója okán” „kiemelkedő” (13) magyar történész portréját közli. Köztük van mind Pach, mind Hanák, mind Kosáry.

¹⁵ R. VÁRKONYI Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása*, Akadémiai, Budapest, 1961.

¹⁶ HANÁK Péter: *Ragaszkodás az utópiához*, Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 1993.

IV.

Mindenképpen föl kell hívnom a figyelmet Romsics egy problémás eljárására, miszerint zárójelben megadja az idegen, születési nevet [például Marczali (Morgenstern) Henrik], ezzel pedig akaratlanul is egy névvizsgáló vagy antiszemita hagyományt idéz fel, amitől egyszer sem határolódik el. Hogy mire gondolok, azonnal szembetűnő lehet bárkinek, amint fellép Kun (Kohn) Béla vagy Rákosi (Rosenfeld) Mátyás. Persze nem maga a születési név megadása a bajos, hanem a zárójel. A hasonló zárójeles megjelölések ugyanis mintegy metaforaként működnek, miszerint a magyarban ott van az *alien*, ami csak kitörésre vár, ahogy a szélsőjobboldali elbeszélés-toposz szerint a tanácsköztársaság az asszimilálatlan zsidó elemek műve volt. Romsics maga is érezhette, milyen diskurzusba manőverezi magát, ha ezt a koncepciót következetesen végigviszi, ezért az igazán kényeseknél a főszövegben nem, csak a névmutatóban adja meg a judeobolsevizmus metonímiáiként működő Kohnt és a Rosenfeldet. Hovatovább, ahogy Romsics a jelen felé közelít, az immáron többé-kevésbé kortárs történészek esetében a zárójeles megoldást felváltja a politikailag korrekt „eredetileg X”, „Y néven született”.

Itt sem maradhat el egy példa, illusztrálván az átgondolandókat és rámutatván a szintézis egy következtetlenségére. A frankfurti Institut für Sozialforschung bemutatása kapcsán olvashatjuk: „Az intézet és a körülötte kialakult kör egyik fő szellemi inspirátora a magyar származású, de német egyetemeken tanult, a német szellemi életben gyökeret vert és főleg esztétikával foglalkozó Lukács György (1885–1971) volt” (190–191). Hiányzik a születési név, a Löwinger, a zsidóból magyar származás lesz, Lukácsból meg német (aki valóban élete végéig jobban beszélt németül, mint magyarul). Teljes a zavar.

V.

Ujjpéteresen fogalmazva: induktívból megyek deduktívba. Romsics Ignác a következő konklúzióval zárja Szekfű Gyula *Három nemzedékének* bemutatását, értékelését: „Monografikus mérete, s a gyéren, de időnként alkalmazott forráshivatkozások ellenére ez a műve ugyanis nem történelmi szakmunka, hanem olyan ideológiailag meghatározott történetpolitikai esszé volt, amely a két forradalom bukása után formálódó antiliberális és antiszemita konzervatív jobboldal múltképét kívánta megalapozni. Célja ebből következőleg nem az elmúlt század magyar történelmének tárgyilagosságra és kiegyensúlyozottságra törekvő bemutatása, hanem a potenciális olvasók politikai orientálása volt a múltat erkölcsi és ideológiai példatárként felhasználva” (295).

Romsiccsal és más, hasonló állásponton lévő történészekkel szemben én nem értek egyet ebben a kérdésben. Úgy vélem, az előbb felsorolt okok nem indokolják, hogy a *Három nemzedék*et ennyire elkülönítsük, valósággal kitepjük a szekfűi korpuszból. („Ez a műve ugyanis nem történelmi szakmunka” – ez implikálja, hogy a többi igen.) Ha

Szekfű életművét elemezzük, és fókuszpontul válasszuk megint a már II. pontomban bevált *Rákóczit*, tisztán kivehető, hogy Szekfű a Rákóczi-szabadságharc változatos reprezentációiban és eltérő Rákóczi-értékeléseiben mindig orientálta és indoktrinálta a lehetséges befogadókat. Vagyis ebből a szempontból én nem látok esszenciális különbséget a fentebb elkülönített és karanténba zárt *Három nemzedék* vagy éppen az életmű csúcsaként jelölhető *Magyar történet* között.

Egyáltalán, mitől tudományos egy munka? Ennek egyetlen megszabható kritériumát az ellenőrizhetőségben, más szövegekkel való összemérhetőségben látom (véletlenül sem „a” múlttal összevetésben: hiszen *melyik* múlttal?). Ennek biztosítására szolgálnak a szabvány-szerű hivatkozások, amik kvázi a tanúk szerepét töltik be a bírósági tárgyaláson, mármint egy történeti mű olvasásakor, melynek célja, hogy a szükségszerűen ideológus történész meggyőzze a bírót/olvasót a maga igazáról. Persze ez az én Keith Jenkinst követő tudományosság-fogalmam, Romsicsét azonban nem tudjuk meg, legfeljebb következtethetünk rá. Szintézise elejéről igazán hiányzik egy elméleti-módszertani bevezetés, melyben Romsics Ignác akkurátusan rögzítené szempontjait, amelyek alapján a továbbiakban elbeszéli a történetírás történetét. És akkor tételesen lehetne vele vitatkozni.

A történeti elbeszélésektől fentebb elhatárolt erkölcsnemesítő szándék kapcsán pedig Baráth Katalinnal kérdezhetjük Romsicstól: „Mindazonáltal feltehető a kérdés, hogy milyen cél az, amit a bevett történeti művekhez legálisan rendelhetünk? Valamint: ez a cél miféle relációban lehet a morállal?”¹⁷

VI.

Romsics Ignác legkülönösebb megjegyzésébe az 1945 utáni német történetírás bemutatásánál ütköztem. „Halála után mintegy 10 évvel, az 1990-es évek közepén derült ki, hogy a német történetírás modernizálásában oly nagy szerepet játszó Werner Conze, aki 1972 és 1976 között a német történészek társulatának az elnöki tisztét is betöltötte, nemcsak belépett az NSDAP-be és a népiségtörténet és paraszttromantikájának a hatása alatt állt ifjúkorában, hanem barátjával és kollégájával, Theodor Schiederrel együtt a megszállt Lengyelország »szidótlanítását« is követelte” (207). És? – kérdezhetjük, mármint historiográfiai szempontból. Mit állít ezzel Romsics? Értem, hogy a szerzői felháborodásból született ez az autentikus közlés. De idegen a szövegben, maga Romsics is érzi, hogy a kézikönyv egyetlen (!) magyarázó lábjegyzeteként csak a lap aljára került. Tehát: a historiográfus miféle viszonyban lehet a morállal, erkölcsi ítéletekkel?

Egyébként én most kibontom a lábjegyzet lehetséges historiográfiai jelentését: arról van szó, hogy ezek a nácizmussal kompromittálódott német történészek szük-

¹⁷ BARÁTH Katalin: „Nemegyszer szügesztív erejű”. Retorikai szempontok a Szekfű-szövegek újraolvasásához = Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban, 175.

ségszerűen fordultak a relatíve politikasemleges társadalomtörténethez. A helyzet némileg hasonló ahhoz, ahogy Leni Riefenstahl a mélytengeri bűvőfilmek világába menekült, süllyedt el, és ott is került a kefebajszos horgászhalak fotózását. Vagyis: a lelkiismeret-furdalás vagy inkább önbiztosítás jelentős szerepet játszott a német történetírás II. világháború utáni modernizálásában. De akkor ezt ki kellett volna fejteni, és a főszövegbe emelni.

Úgy vélem, a recenzióban megjelölt általánosabb érvényű problémák kibontása, megvitatása, továbbgondolása hozzájárulhat ahhoz, hogy egyszer Romsics Ignác szintézisénél is átgondoltabb, erősebb és érzékletesebb historiográfia-összefoglalás szülessen. Ez azonban – nem győzöm hangsúlyozni – nehéz lesz, hiszen Romsics könyve kiváló.

